

<https://doi.org/10.62837/2024.7.285>

İLHAMƏ XASIYEVƏ
Hərbi İdarəetmə İnstitutu
ilhame.khasiyeva@gmail.com

HƏRBİ MƏKTƏBLƏRDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

Xülasə

Məqalədə ingilis dilinin xarici dil kimi tədrisinin müasir həyatımızda əhəmiyyətindən bəhs edilir, eyni zamanda xarici dillərin tədrisində meydana çıxan problemlər və çətinliklər də vurğulanır. Qeyd edilir ki, hər hansı bir xarici dil bu dildə danışmaq və anlamaq üçün imkan yaratmaq məqsədilə öyrədilir. Xarici dildə tələbələr ünsiyyət qurmaqla yanaşı, düzgün tələffüz etməyi, düzgün qrammatik qaydalara əməl etməyi də bacarmalıdırlar. Tədris müddətində müəllimlər adətən tələbələrin səliss danışmağına və düzgün başa düşməsinə mane olan müxtəlif problemləri müşahidə edir və bu çətinliklərin aradan qaldırılmasına çalışırlar.

Açar sözlər : texniki vasitələr, sübut etmək ehtiyacı, təcrübəli müəllim, tələffüz bacarığı, dil bacarıqları, dilin mənşəyi, ciddi çətinliklər.

Müasir dövrdə xarici dillərin, əsasən də ingilis dilinin tədrisinə xüsusi diqqət göstərilir və tədrisin müvəffəqiyyət gətirəcək bütün yolları, metod və metodologiyası dərinlənən araşdırılır. Müasir metodika elmi müəllim və tələbələrə saysız hesabsız metodlar təklif etsə də, yenə də bu sahədə tez - tez qarşıya həlli vacib olan problemlər çıxır. Təcrübəli və işində çox yaxşı olan müəllimlər öz təcrübə və biliklərini nəzəriyyələr üzərində yox, auditoriya daxilindəki fəaliyyətləri əsasında qazanıblar . Nəzəri cəhətdən çox savadlı olmaq heç də çox yaxşı pedaqoq olmaq demək deyil. Bildiyimiz kimi xarici dilin tədrisi qarşısında belə bir sual durur: nəyi öyrətməli, həmin materialı necə və nə üçün öyrətməli. Tədrisə başlayan hər bir müəllim də verdiyi kursun bu suallara nə dərəcədə cavab verdiyini müəyyən etməlidir . Müasir dövrdə hər hansı bir xarici dilin tədrisində əsasən iki tələb nəzərdə tutulur:

- 1) öz fikrini xarici dildə ifadə etmək ;
- 2) xarici dildə olan nitqi başa düşmək .

Bu tələblərin irəli sürülməsi bir daha sübut edir ki, xarici dillərin tədrisində əldə ediləcək uğurlar əsasən metodika ilə bağlıdır . Müəllimin işindəki nailiyyətini yoxlamaq üçün faktlara əsaslanmaq lazımdır və bu faktları aşkara çıxarmaq üçün çoxlu fərqli yollar mövcuddur . Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar :

- 1) dərslərin audio və ya video qeydlərini aparmaq;
- 2) tələbələrə sorğu listi təqdim etmək ;
- 3) tələbələrlə müsahibə aparmaq ;

4) dərsi dinləmək üçün kolleqaları və ya onlardan heç olmazsa birini dəvət etmək.

Mükəmməl bir dərs üçün ən vacib amillərdən biri müəllimin qarşıya qoyduğu məqsəddir ki, müəllim dərsi onun əsasında təşkil edir. [1]

Vilga Rivers tərəfindən yazılmış “Xarici dil bacarıqlarının tədrisi” adlı kitabda deyilir ki, tələbələrin eyni bir materialın bir neçə təcrübəli müəllim tərəfindən necə tədris olunduğunu görməsi üçün dörd qrupa göndərilir və onlar hər qrupda tamamilə fərqli bir dərslə qarşılaşır. Dərslər başa çatdıqdan sonra müəllimlərin hər biri bu dərs üçün qarşıya qoyduğu hədəfi açıqlayır. Deməli hədəflərin bir- birindən fərqli olması dərs tiplərinin də müxtəlifliyi ilə bağlıdır. [4] Mən uzun müddətdir ki, hərbi universitetdə ingilis dilini tədris edirəm və bu illər boyunca tələbələrin dil öyrənmə prosesində qarşılaşdıqları çətinliklərin səbəbini araşdırıb tapmağa çalışmışam. Tələbələr xarici dil tədrisinin dörd əsas amilinin (yazı, oxu, dinləmə və danışmaq) hər birində müəyyən çətinliklərlə qarşılaşırlar və əlbəttə ki, təcrübəli müəllim bu problemlərin aradan qaldırılması üçün ən əsas yardımçısıdır. Mən ümumi vəziyyət haqqında yox, konkret olaraq Hərbi Universitetdə bu dili tədris etdiyim intensiv qruplardakı tələbələrin problemlərini nəzərə alaraq bu məqaləni yazmaq istədim. Məncə, bizim tələbələr üçün əsas problem ana dilimizdən fərqli bir quruluşa malik olan ingilis dilinə onların bir qədər yavaş və çətinliklə alışmasıdır. Yazıda olan problemlərin aradan qalxması çox çətin olmur. Bunun üçün müəllimlər istər dərstdə, istərsə də ev tapşırığı kimi bir çox növdə yazı işləri və tapşırıq formalarından istifadə edirlər. Bu cür tapşırıqlar arasında ən çox təsadüf edilən üsullara üzündən köçürmə, diqqətlə oxuyub öz - özünə imla deyərək yazmaq, imla yazmaq, verilən suallara cavab yazmaq, müxtəlif mövzularda esselər yazmaq, verilmiş bir şəklin təsvirini yazılı şəkildə vermək daxildir. Oxu sahəsindəki çətinliklərin əsas səbəbi bizim dilimizdən fərqli ingilis dilində sözlərin hərf və səs tərkiblərinin fərqli olmasıdır. Bəzi səslər üçün hərflərin əlifbada olmaması, hərf birləşmələrinin fərqli səslər yaratması, bəzi hallarda bir neçə hərfin tələffüz edilməməsi də problem yaradır. Bu problemə ciddi yanaşmaq vacibdir, çünki tələbələr həm oxuyanda, həm də danışanda sözləri tələffüz edirlər, onlar sözləri oxuduqları kimi tələffüz edir, bu da o deməkdir ki, yanlış oxumaq səhvlərlə dolu bir nitqə səbəb olur, bu da öz növbəsində anlaşılmaqlığa və ya səhv anlayışa gətirib çıxarır. Təbii olaraq ingilis dilindəki çox sayda mövcud olan oxu qaydaları kursun lap əvvəllərində tələbələrə təqdim olunur, lakin hər zaman bu qaydaları tətbiq etməklə də düzgün oxumaq mümkün olmur. Bir çox dünya dillərinin lügət tərkibi ingilis dilindən bəhrələndiyi kimi, ingilis dili də başqa dillərin hesabına zənginləşib və indi də zənginləşməyə davam edir. Bu xarici dillərdən keçən sözlər çox vaxt öz mənşəyinə uyğun olan tələffüzlərini qoruyaraq ingilis dilindəki oxu qaydalarına tabe olurlar. Ona görə də tələffüzü çətin olan və ya istisnaq təşkil edən sözlərin tələffüzü təkrarlama, dinləmə yolu ilə tələbələrə elə aşılmalıdır ki, onlar bu sözləri dərhal düşünmədən oxuya bilsinlər. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, dilin bütün sahələrində problemlər meydana

çixsa da, ən ciddi çətinliklərə dinləyərək anlamada və tələbələrin öz fikirlərini ifadə etmələrində, yəni danışıda rast gəlirik . Dinləmə bacarığındakı zəifliklər şübhəsezliklə əlaqədardır ki, tələbələrin ingilis dilindəki sözləri yalnız dərslər zamanı öz müəllim və yoldaşlarından eşitmək imkanı var. Ailədə, küçədə və s. ictimai yerlərdə ana dilimiz işləndiyinə görə qulaqlar yabançı sözlərə alışmaq deyil. Əlbəttə ki, bu çatışmamazlığı aradan qaldırmaq üçün metodistlər çox sayda üsullar, tapşırıq növləri irəli sürürlər. Bu sahənin inkişafı üçün tək-cə universitetdə deyil, evdə də tələbələr müntəzəm olaraq qulaqcıqlar vasitəsilə həm dərslər vəsaiti kimi hazırlanmış, həm də başqa CD və digər səs yazmalarını diqqətlə və məqsədli şəkildə dinləməlidir.

Xarici dil öyrənən tələbələrin dinləmə bacarığı bəzən də verilən materialla bağlı olur, belə ki, dinləmə üçün seçilmiş material naməlum söz və ifadələrlə, qrammatik qaydalarla, tələffüzü oxşar olan sözlərlə dolu olduqda onların anlaşılması da çox çətin olur . Ona görə də tədrisin əvvəllərində tələbələrə əvvəlcədən tanış olan, müəyyən bir şəklin təsviri və ya situasiya ilə bağlı olan materiallar təqdim edilməlidir. Xarici dildəki materialın oxunuşu sürətli olmamalıdır, hətta başlanğıcda bu sürət normadan da aşağı olmalıdır, amma zaman keçdikcə sürət də tədricən artırılır. Dinləmə zamanı tələbələr müəllimin tələffüzünə, tempinə, intonasiyasına alışmaq olduqları və müəllimi, öz qrup yoldaşlarını əyani şəkildə gördükləri üçün anlamaq çox da çətin olmur. Lakin texniki vasitələrlə hər hansı bir materialı dinləmək daha çox problem yaradır. Əyaniliyin dinləmə zamanı rolu böyükdür, çünki göz qulağa kömək edir. Bir şeyi də qeyd etmək istəyirəm ki, tələbələrə lap əvvəlcədən elə alışdırmaq lazımdır ki, birinci dinləmədən sonra onlar materialın əksər hissəsini başa düşə bilsinlər, və iki dəfədən artıq dinləməsinlər. Aparılan təcrübələr göstərir ki, dinləmənin sayını çoxaltmaq və eyni materialı dəfələrlə təkrarlamaq tələbələrin daha yaxşı anlamasına səbəb olmur. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, dinləmə materiallarını iki dəfə dinləmək dünya praktikasında qəbul edilmişdir və geniş şəkildə tətbiq olunur. [2]

Əgər biz ünsiyyət prosesində müəyyən bir fikri ifadə etmək, çatdırmaq istəyiriksə, məsələn xarici bir ölkədə stansiya gedən yolu tapmaq istəyiriksə, biz qrammatik qaydaları deyil, sözləri və jestləri bilməliyik. Bu o deməkdir deyildir ki, biz yalnız söz bazasının öyrənilməsinə üz tutmalıyıq. Dilin dəqiq istifadəsi üçün biz onun bütün sahələrinə diqqət ayırmalıyıq. S.Thornbury qeyd edir ki, dildə mövcud olan bütün sözləri mənimsəmək qeyri-mümkündür, hətta dil daşıyıcıları belə bütün sözləri bilmir. Dil daşıyıcıları və dil daşıyıcıları olmayan şəxslərin dili mənimsəməsi arasındakı fərq onların dilə olan müxtəlif əlaqələrindən qaynaqlanır. Xarici dil öyrənən şəxslər dili təbii şəkildə öyrənmə metoduna malik deyillər, çünki ailədə həmin dildən istifadə olunmaması ilə yanaşı, həmin dil mühiti ilə əhatə olunmayıblar.[5]

Əsas ünsiyyət vasitəsi olan dil əsasən danışmaq vasitəsilə anlaşılır, ona görə də xarici dillərin tədrisində əsas məqsəd kimi tələbələrin bu dildən praktik şəkildə istifadə etmək bacarığına sahib olmasıdır . Bizim tələbələr üçün dil mühiti yarada

bilməyimiz üçün universitetdə bir çox işlər görülüb, kompüter otaqları, elektron lövhələr tələbələrə həm tədris edilən dildə olan materialları dinləməyə, filmlərə baxmağa, həm də öz danışıqlarını qeyd edib sonra dəfələrlə dinləməyə, öz səhvlərini aşkara çıxarmağa şərait yaradır. Tələbələrin danışmaqda ortaya çıxan əsas problemini mən iki faktla bağlayıram:

1) Azərbaycan və ingilis dillərinin fərqli quruluşa malik olması və bəzi lazımı sözlərin tələffüzlərindəki çətinlik;

2) Tələbələrin danışmaq istəyini və ehtiyacını əmələ gətirən psixoloji şəraitin təşkili. (Onlar kimsə və ya nəşə haqqında məlumat vermək, nəyi isə izah etmək, soruşmaq və sübut etmək ehtiyacı hiss etməlidir ki danışmağa can atsınlar).

İkinci fikri mən daha əsas çətinlik səbəbi kimi qəbul edərdim, çünki adətən tələbələrdən bir dialoq və ya kiçik bir hekayə qurub danışmağı xahis edəndə, onlaruzun müddət sakitcə düşünürlər və həmişə şikayətlənirlər ki, ağıllarına yaxşı bir fikir gəlmir. Müəllimlər onlara mövzu və cavab tapmaqda kömək edərkən, Azərbaycan dilində cümlə deyərək tələbələr çox asanlıqla tərcümələr aparır, dialoqlar və situasiyalar qura bilirlər. Tələbələrdə nitq qabiliyyətini inkişaf etdirmək, onu sürətli və səlis etmək üçün müəllim səbrlə dinləməyi və izah etməyi bacarmalıdır, ilkin mərhələlər də səhvlər üçün tələbəni tez - tez dayandırmaq onun nitqi üçün çox zərərliyə, çünki onda tələbə danışmağa utanar, həm də danışacağı fikirləri unudar. Səlis və sürətli nitq üçün təkcə çoxlu söz ehtiyatına sahib olmaq, onları düzgün tələffüz edə bilmək vacib deyil, tələbələr həm də tez- tez dil mühiti yarada bilən bir şəraitdə iştirak etməli və ən əsası da xarici dildə düşünməyi bacarmalıdır, əks təqdirdə Azərbaycan dilində fikirləşdiklərini sonradan ingilis dilinə çevirərək söyləmək nitqdə fasilə yaradır ki, bunu da mükəmməl nitq adlandırmaq olmaz. Dilin dörd əsas bacarıq və vərdisləri arasında ən mühüm yeri danışmaq tutur, çünki tələbələrin həm qrammatik biliyi, tələffüz bacarığı və söz ehtiyatı əlaqədar şəkildə təzahür edir, həm də hər bir tələbənin intellektual səviyyəsi, məntiqi tərəkürü və ümumi dünyagörüşü nitq vasitəsilə meydana çıxır. Tələbələrin düzgün nitqi üçün ilk növbədə onlara izah edilməlidir ki, onlar normal sürətlə danışarkən öz nitqlərinin və ya sadəcə cümlələrinin üzərində düşünərək qısa pauzalar edərək danışsınlar, bu bir tərəfdən onlara düşünməyə, digər tərəfdən də səhvlərini dərk edərək düzəltməyə imkan verir. Biz danışarkən aramsız olaraq müraciət etdiyimiz şəxsi xəyalımızda təsəvvür edirik və onunla fikrimizi aydın və uğurlu şəkildə paylaşmağa çalışırıq, bu məqsədə çatmaq üçün interaktiv şərait yaratmağa çalışırıq. Jestlər, göz təması, üz ifadələri və başqa hərəkətlər, səsin tonu, ahəngi insanın öz fikrini daha ətraflı ifadə etməsi üçün çox mühüm vasitələrdir və çalışmaq lazımdır ki, tələbələr bu vasitələrdən bacarıqla istifadə etsinlər. Nitqin inkişafı həm də onun müxtəlif növ mətn formalarında işlədilməsilə bağlıdır, yəni bir söhbətdə, müzakirədə iştirak etmək, telefona cavab vermək, bir əhvalat nəql etmək, mağaza və ya küçədə birinə müraciət etmək və s. hallarda işlədilən dil bacarıqları, cümlə quruluşları, lüğət tərkibi, formal və ya qeyri- formal dil səviyyələri tamamilə bir - birindən fərqlənir.

“Bilik testlərinin tədrisi kursu” kitabında nitqin inkişaf etdirilməsi üçün aparılan müsahibələrdə müəllimlər fərqli münasibətlər ifadə etmişlər. Məsələn: "Mənim tələbələrim öz qrup yoldaşlarının qarşısında öz səhvlərinə və kəsik - kəsik nitqlərinə görə çox utandığına görə mən onları dərstdə xarici dildə danışdırmıram". Bir başqası isə iddia edir ki, tələbələr danışmaq prosesində elə çox səs - küy salırlar ki, qonşu otaqdakı müəllimlər belə şikayətlənir . Lakin mən öz təcrübəmdən deyə bilərəm ki, tələbələr bir - biri ilə söhbətə sövq etmək lazımdır, bu vaxt onlar bir -birinin fikrinə elə maraqlı görünür ki, etdikləri səhvləri hiss etmədən, dayanmadan danışmağa çalışırlar. Mən düşünürəm ki, bir halda ki, xarici dil tədris edilir, onun tədrisinin əhəmiyyətini, məqsədini dərk etmək və bu dili praktik şəkildə ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edilmə səviyyəsində tələbələrə aşılamaq vacibdir.[3]

Nəticə

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, bu gün qlobal dünyada tədris prosesində istifadə etmək üçün original materiallar- qəzetlər, televiziya proqramları, jurnallar, internet kanalları, filmlər, bədii ədəbiyyat, podkastlar və s. autentik mənbə hesab olunur. Nəzərə almaq lazımdır ki, autentik materiallar tədris materialı olmayan real ünsiyyətə xidmət edən real dil materiallarıdır. Belə ki:

- autentik mənbələr dili öyrənilən ölkə. onun ictimai-mədəni həyatı haqqında dolğun informasiya əldə etməyə imkan verir,

- tədris prosesi maraqlı keçir,
- tələbələr yaradıcı fəaliyyətə cəlb olunur.

Heç şübhəsiz ki, sadalanan təkliflərin və digər yeniliklərin müntəzəm tətbiqi, planlı və məqsədyönlü həyata keçirilməsi müəllimdən vaxt və əmək tələb edir. Nəticədə isə səmərəli dərslər mühitinə və uğurlu auditoriya idarəçiliyinə nail oluruq ki, bu həm tələbə, həm də müəllim üçün çox faydalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Seyidov F. Şifahi nitqin texniki vasitələrlə inkişaf etdirilməsi yolları. Bakı, Maarif, 1970, 100 səh.
2. Veysəlli F.Y. Struktur dilçiliyin əsasları. Bakı, Təhsil NPM, 2005, 245 səh.
3. Arnold, Jane and Brown, H. Douglas “ A Map of the Terrain” Cambridge U Press, 1999, 300 səh.
4. Lightbown, Patsy M and Nina Spada. How languages are learned. Oxford: U Press. 1999, 120 səh.
5. Thornbury, Scott. How to teach vocabulary. Harlow: Pearson Education Limited, 2002, 58 səh.

Хасиева И.

Аннотация

Проблемы, возникающие при преподавании английского языка в военных училищах

В статье рассматривается значение преподавания английского языка как иностранного в нашей современной жизни, в то же время подчеркиваются проблемы или трудности, возникающие при обучении иностранному языку.

Любой иностранный язык преподается с целью дать возможность говорить и понимать на этом языке. Говорить на иностранном языке означает не только произносить слова, выражения, но также означает, что студенты должны правильно произносить слова, составлять правильные грамматические и лексические предложения. Во время учебного процесса учителя обычно наблюдают множество различных проблем, которые мешают учащимся свободно говорить и правильно понимать.

Ключевые слова: технические средства, необходимость доказательства, опытный преподаватель, произношения, языковые навыки, языковое происхождение, серьезные трудности.

Khasiyeva I.

**PROBLEMS ENCOUNTERED IN TEACHING ENGLISH IN
MILITARY SCHOOLS**

ABSTRACT.

The article deals with the importance of teaching English as a foreign language in our modern life, at the same time problems and difficulties in teaching foreign languages are also highlighted. It is noted that any foreign language is taught in order to make it possible to speak and understand it. In addition to communicating in a foreign language, students must be able to pronounce correctly and follow correct grammar rules. In the course of teaching, teachers usually observe various problems that prevent students from speaking fluently and understanding correctly and try to eliminate these difficulties.

Keywords: technical means, need to prove, experienced teacher, pronunciation skills, language skills, language origin, serious difficulties.

Rəyçi: *filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Münəvvər Məmmədova*